та утвердження законності в спортивно-оздоровчих відносинах. Метою такого контролю є відповідність діяльності підконтрольних суб'єктів установленим вимогам законодавства про підготовку фахівців зі спортивно-оздоровчого туризму, які спрямовані на організацію та проведення діяльності спортивних й оздоровчих організацій, навчальних закладів, а також забезпечення безпеки споживачів спортивно-оздоровчих послуг.

Проведене наукове дослідження не вичерпує всіх завдань державного регулювання професійної підготовки майбутніх фахівців зі спортивно-оздоровчого туризму у вищих навчальних закладах України. Подальшої наукової розробки потребують проблеми маркетингових досліджень потреб країни у кваліфікованих фахівцях зі спортивно-оздоровчого туризму.

1. Становлення та тенденції розвитку місцевого управління в Україні : монографія / В. В. Шикеринець ; за наук. ред. д. н. з держ. упр. проф. О. Я. Лазора ; Львів. регіон. ін-т держ. управління Національної академії державного управління при Президентові України. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010. – 184 с.

Рецензент: канд. пед. наук, доц. Тягур Р. С.

УДК 379.85 (1)
ББК 26.82+75.81

Світлана Філюк

ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ ТУРИСТСЬКИХ РЕСУРСІВ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В РЕКРЕАЦІЙНОМУ ТУРИЗМІ

Проаналізовано наявні на території Івано-Франківської області складові природних туристських ресурсів, зокрема геоморфологічні умови, природно-заповідні території, кліматичні умови, водні й бальнеологічні ресурси, а також біологічні та ландшафтні, з метою відновлення фізичних і духовних сил людей різних вікових категорій. Окрім того, така характеристика показує, що більшість ресурсів можна використовувати й для активних видів відпочинку.

Ключові слова: *рекреаційно-туристські ресурси, туризм, геоморфологічні умови, природно-заповідні території, кліматичні умови, водні ресурси, бальнеологічні ресурси, біологічні ресурси, ландшафти.*

Проанализированы имеющиеся на территории Ивано-Франковской области составляющие природных туристских ресурсов, в частности геоморфологические условия, природно-заповедные территории, климатические условия, водные и бальнеологические ресурсы, а также биологические и ландшафтные, с целью восстановления физических и духовных сил людей разных возрастных категорий. Кроме того, данная характеристика показывает, что большинство ресурсов можно использовать и для активных видов отдыха.

Ключевые слова: *рекреационно-туристские ресурсы, туризм, геоморфологические условия, природно-заповедные территории, климатические условия, водные ресурсы, бальнеологические ресурсы, биологические ресурсы, ландшафты.*

Analysis available at the Ivano-Frankivsk region components of natural tourist resources, including geomorphological conditions, natural protected areas, climate, water and Balneological resources and biological and landscape, to restore physical and spiritual strength of people of different age groups, except that this characteristic indicates that the majority of resources can be used for active rest.

Key words: *recreation and tourism resources, tourism, geomorphological conditions, natural protected areas, climate, water resources, balneological resources, biological resources, landscapes.*

Постановка проблеми та аналіз результатів останніх досліджень. Під рекреаційно-туристськими ресурсами розуміють сукупність природних і соціально-культурних комплексів та їхніх елементів, які сприяють задоволенню фізіологічних і соціальних потреб людини, відновленню її працездатності і які при сучасній та перспективній структурі рекреаційних потреб і техніко-економічних можливостях використовуються

© Філюк С., 2011

для прямого й опосередкованого споживання та виробництва рекреаційно-туристських послуг [2].

Відомо, що на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування територіальних рекреаційних систем, їхню спеціалізацію та економічну ефективність мають вплив рекреаційно-туристські ресурси [2].

Важливою умовою розвитку туризму є оцінка ресурсного потенціалу, передусім природних і рекреаційно-туристських ресурсів. Ці питання ще недостатньо висвітлені в українській географічній науці, незважаючи на значне зростання наукових публікацій із зазначеної тематики в останні десятиліття (О.М.Адаменко, О.О.Бейдик, В.Я.Вацеба, І.О.Горленко, О.М.Ігнатенко, М.П.Крачило, О.О.Любіцева, Н.Ю.Недашківська, В.М.Пащенко, В.П.Руденко, Л.Г.Руденко, П.Г.Шищенко та ін.).

Мета роботи – характеристика рекреаційно-туристських ресурсів Івано-Франківської області.

Методи дослідження – теоретичний і картографічний аналіз, польові спостереження.

Результати дослідження. Характеристика геоморфологічних ресурсів. Одним із важливих складників природно-рекреаційних ресурсів території є її геоморфологічні умови. Різноманітні геологічні відклади й стилі тектонічної будови Івано-Франківської області, тривала історія розвитку екзогенних процесів сприяли неоднаковому характеру її поверхні. Відповідно до трьох основних тектонічних зон області – платформи передового прогину й складчастої зони – на території області утворилося три основних типи рельєфу: рівнинно-пластовий на платформі, флювіальний у зоні прогину й гірський складчастий у геосинклінальній зоні [4].

Такі геоморфологічні умови є сприятливими для розвитку гірських видів туризму, наприклад: на гору Говерла й гору Піп Іван, по Чорногірському хребту (від озера Несамовите до озера Марічейка), по Горганах та інші. Водночас уся територія сприятлива для проектування пішохідних та лижних маршрутів.

Крім того, на території Івано-Франківської області знаходяться цікаві печери, а саме: карстові печери Мокра, Локітка та печери неподалік сіл Соколівка, Озерни, "Довбушева діра" у с. Космач, печера О.Довбуша у с. Старі Кути, печери в с. Шешори, Середній Березів (Косівський район), котрі, на жаль, зараз недостатньо використовуються, але становлять вагому цінність для розвитку туристської галузі.

Характеристика природно-рекреаційних ресурсів. Рекреаційні природно-заповідні території в контексті розвитку туризму виконують компромісну функцію погодження інтересів туристів в активному відпочинку та природного ландшафту в збереженні його цілісності й первинності. Найбільш удало ця філософська проблема суперечності між збереженням природного різноманіття та його рекреаційним використанням для туризму й організованого масового відпочинку населення практично реалізується в категоріях національного природного й регіонального ландшафтного парків. Із цього погляду така форма заповідників наразі є найбільш соціально корисною та економічно вигідною. Згідно з їхнім статусом одним із завдань, що на них накладається, є створення умов для ефективного туризму, відпочинку та інших видів рекреації.

До об'єктів природно-заповідного фонду Івано-Франківської області високої категорії заповідників належать національні природні парки. Національні природні парки Івано-Франківської області – основні природоохоронні, рекреаційні, культурно-освітні, науково-дослідні установи, які є національним надбанням, дорогоцінними скарбами природної та історико-культурної спадщини українського народу. Вони створюються для збереження, відтворення та ефективного використання неповторних природних територій, аналоги яких утрачені або трансформовані людиною.

Особливого іміджу сьогодні набули біосферні заповідники, важлива роль яких полягає в розвитку пізнавальної форми туристського природокористування. У їхній буферній зоні можлива обмежена екскурсійна діяльність. Зона традиційного природокористування включає території, де ведеться активна рекреаційно-господарська діяльність під обов'язковим екологічним контролем заповідника.

До природно-рекреаційних туристичних об'єктів Івано-Франківської області відносяться: перший в Україні національний парк – Карпатський (50,3 тис. га), розташований біля верхів'я Пруту, національний парк "Гуцульщина" (30 тис. га) – своєрідний природний комплекс на території Косівського району з гірськими й передгірськими ландшафтами (водоспади: Шешорський, Косівський Гук, Шепітський Гук) та іншими об'єктами; Княждвірський тисовий заповідник, який є найбільшим у Європі та знаходиться в урочищі над Прутом. Його площа – 115 га.

До надзвичайно привабливих туристичних об'єктів Івано-Франківської області можна віднести гірські масиви, а також природні комплекси Чорногори та Горгани, які входять до складу Карпатського національного парку.

Заповідна територія Горган площею 5 344,2 га розташована в басейні ріки Бистриця Надвірнянська. Більша частина території заповідника (84,4%) укрита смерековими, буково-ялицевими, ялицево-смерековими лісами. На цій території ростуть також гірська сосна-жереп, сосна кедрова європейська – занесена до Червоної книги України.

Однією з найвідоміших серед туристів пам'яток природи є "Скелі Довбуша", розташовані в Горганах біля с. Бубнище в Долинському районі. У скелях видовбано печери, добре відшліфовані, різні за формою та розмірами. Уважають, що печери в скелях використовувалися людьми для різних потреб: були місцем для проведення язичницьких обрядів, захищали місцеве населення від набігів татар, служили "притулком" для народних месників – опришків [5, с.20].

На території Карпатських Горган розташований ботанічний заказник "Скит Манявський". Це один із найбільш мальовничих ландшафтів Прикарпаття з ялицевими, смереково-буково-ялицевими лісами, єдине місце зростання в Івано-Франківській області насаджень модрини польської, із красивим лісовим озером, унікальними скельними утворами [6].

Зважаючи на значний рекреаційний потенціал та популярність природи області серед туристів, в останні роки створені заповідні об'єкти поліфункціонального призначення – регіональні ландшафтні парки, які поєднують у собі функції збереження цінних природних й історико-культурних комплексів та об'єктів, а також створення умов для ефективного туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах. Найбільш відомим на території частини Івано-Франківської області є Дністровський регіональний ландшафтний парк, який займає площу 19 тис. га вздовж р. Дністер. Тут зібрані геологічні, ботанічні, археологічні, гідрологічні пам'ятки природи.

Характеристика кліматичних умов. Унаслідок неоднорідного рельєфу територія Івано-Франківської області має також неоднорідні кліматичні умови для розвитку туризму. Уся територія області має помірно континентальний клімат, що загалом сприяє розвитку туристської діяльності. Однак специфіка кліматичних умов у гірській і рівнинній частинах, а також мікрокліматичні особливості окремих територій зумовлюють деякі відмінності в рекреаційній діяльності, передусім у туристській.

За кліматичними умовами територію Івано-Франківської області можна поділити на три райони: Передкарпатське передгір'я, гірський район, альпійський.

Рекреаційна діяльність змінюється за сезонами року. Для різних сезонів використовують різні критерії оцінки клімату й погоди [4].

Оцінка холодного сезону для зимових видів рекреації тісно пов'язана зі стійкістю снігового покриву, що перевищує більше 10 см. Для Івано-Франківської області характерні відлиги, у грудні в середньому 16–20 днів, у січні – 12–14 днів, у лютому – 14–15. На півдні та заході області найчастіше трапляються зими з комфортним сніговим покривом вище за 10 см.

Для оцінки комфортності літнього сезону для відпочинку й туризму найчастіше застосовують декілька кліматичних і метеорологічних показників (температуру повітря, вологість, опади, хмарність, швидкість вітру, сонячне сяяння або пряму сонячну радіацію тощо). Комплексна оцінка базується на вивченні типів погоди в цілому.

Оцінка погодних умов показує, що впродовж липня на всій території області панують у цілому комфортні погоди. У червні в середньому третя частина місяця припадає на дні з комфортною погодою, а 50–70% днів характеризуються субкомфортною прохолодною погодою. Комфортні погоди тривають на більшій частині території області також упродовж певної частини серпня [6].

За результатами аналізу клімату та погодних умов установлено, що на території Івано-Франківської області можна виділити два головних райони (Південно-Західний і Південно-Східний) з переважаючими умовами для зимових видів рекреації і 3–4 райони (Південно-Західний, Центрально-Східний, Північний та Північно-Східний) з переважаючими умовами для літніх видів відпочинку й туризму.

Характеристика водних ресурсів. Кліматичні, фітоценотичні, гідролого-гідрогеологічні умови формують водні ресурси території (поверхневі, підземні, у тому числі й мінеральні води) і є вагомим чинником рекреаційно-туристського потенціалу. Регіон характеризується великою кількістю озер різного генезису: обвального, льодовикового, руслового, карстового, антропогенного. Перспективними для короткотермінового відпочинку є рекультивовані кар'єри, де утворилися штучні водойми. У долинах річок створені стави, які часто використовуються в рибогосподарських цілях.

Водні ресурси області представлені поверхневими (місцевий і транзитний стоки) та підземними водами. Основне джерело поповнення водних ресурсів – атмосферні опади (об'єм – 11,5 км³), та підземні води (об'єм – 11,5 км³). Сумарні запаси річкових вод у середній за водністю рік – 4,7 км³, а в дуже маловодний – 95% її забезпеченості – 3,9 км³. Ресурси місцевого стоку в середньому за водністю рік – 1,3 км³, а в дуже маловодний вони зменшуються в 1,4 раза [6].

Найбільшими ріками Івано-Франківської області є Дністер – друга за величиною ріка України, Прут, Черемош. Основні притоки Дністра – Свірж, Гнила Липа, Нараївка, Свіча, Сівка, Лімниця, Луква, Бистриця.

Усі вищеназвані річки є придатними для провадження водного туризму.

Друга за величиною ріка області – Прут. Її основними притоками є Пістинька, Турка, Чорнява та Рибниця, а також значна кількість струмків і потоків. На крайньому півдні бере початок Чорний Черемош, який зливається з Білим Черемошом.

Слід також узяти до уваги значну кількість водоспадів, які знаходяться на території Івано-Франківської області й мають велике ресурсне значення для розвитку пізнавального й рекреаційного туризму.

Крім того, цікавим водним туристсько-рекреаційним ресурсом є озера, яких на досліджуваній території для розвитку певних видів туризму є два: Марічейка й Несамовите.

Серед водних ресурсів підземного походження необхідно виділити також значну кількість мінеральних вод, що мають унікальну лікувальну дію: у гірській частині – хлоридно-натрієві (Верховинський і Рожнятівський райони), вуглекислі невисокої мінералізації типу "нафтуся" (район Шешорів), у Передкарпатті – хлоридно-натрієві та кальцієво-натрієві (Долина, Мізунь, Калуш, Космач, Косів), у рівнинній частині – йодо-

бромні та сульфідні (Городенка, Черче, Коршів, Більшівці). Родовища торфових лікувальних грязей відомі в Городенківському, Рогатинському та Долинському районах.

На базі мінеральних і термальних вод та інших бальнеологічних ресурсів на території Івано-Франківської області функціонує ряд санаторіїв, пансіонатів, санаторіїв-профілакторіїв, будинків відпочинку, де можуть покращити своє здоров'я 80 тис. осіб на рік [5].

Оскільки на території Івано-Франківської області незначна природна радіація, тут можна оздоровлювати населення із забруднених радіонуклідами районів Чорнобильської зони.

Отже, на основі аналізу забезпечення території Івано-Франківської області водними ресурсами можна сказати, що ця територія достатньо забезпечена водними ресурсами для розвитку туризму й рекреації, а саме – водних туристських маршрутів по Дністровському каньйону: від села Нижнів до села Городниця й річках Білий Черемош з Яблуні до Устерік і Чорний Черемош від села Зелена до Устерік.

Характеристика біологічних ресурсів. Важко переоцінити рекреаційну та регуляторну функцію Карпатських лісів, завдяки яким цей регіон одержав назву зелених легенів Європи. При середній лісистості України – 14,5% – цей показник по Івано-Франківській області становить 39,6%, при максимальних значеннях у деяких гірських районах – 60–65%. Нераціональне ведення лісового господарства призвело до погіршення екологічного та санітарного стану лісів. Монокультурне лісове господарство спричинило дестабілізацію лісових екосистем і призвело до збіднення дендрологічних і супровідних ресурсів. Різко скоротилися цінні деревні породи: дуб, береза, тис, явір, ясен, а культурофітоцентри виявилися нестійкими проти вітрів та сніговалів. Інтенсивне випасання худоби на полонинах Карпат призвело до пониження верхньої межі лісу з 1 600 до 1 400–1 200 м, що, у свою чергу, теж активізувало лавинні та гравітаційні процеси. Безсистемне полювання негативно вплинуло на склад популяції дикої фауни – скоротилося поголів'я бобра, серни, видри, ведмедя, сірої куріпки.

Хвойні ліси Івано-Франківщини займають близько 70% усіх деревостанів. Серед лісів переважають смерекові, ялицеві, зустрічаються сосни, модрини, сосни кедрові європейські, дуб, граб, вільха, черешня, горіх, а також тис ягідний – найдовговічніше дерево в Україні. Вік цього релікта може досягати 4 тис. років. Найбільший осередок тису – Княждвірський резерват в околицях Коломиї Івано-Франківської області площею 206 га.

Зі 132 карпатських видів рослин, занесених до Червоної книги України, 56 можна знайти тільки в Карпатах. Серед них – едельвейс, дзвоники карпатські, скоп, олія карніолійська, атрагена альпійська, чемерник червонуватий, лілія лісова та інші [4].

Особливої уваги заслуговують природоохоронні території. Світова практика свідчить, що для екологічної рівноваги необхідно 15 і більше відсотків території з найбільш цінними природними комплексами зберігати шляхом їх заповідання. В області взято під охорону держави 438 територій та об'єктів. Загальна площа заповідного фонду становить 186,5 тис. га, або 13,4% території області, що є одним із кращих показників в Україні, але ще нижчим від оптимального.

Оскільки рекреаційне використання лісів помітно не порушує їхнього вуглецевого балансу й не суперечить принципам раціонального використання природних ресурсів та сталого розвитку, а також може мати місце акумуляція вуглецю внаслідок покращення екологічного стану екосистем та заліснення територій, непридатних для сільськогосподарського використання, можливе залучення коштів розвинених країн для розвитку рекреації та туризму в Україні й безпосередньо на території Івано-Франківської області.

Фауністичні ресурси. Цей тип ресурсів представлений надзвичайно цікавим у рекреаційному відношенні тваринним світом, що налічує 303 види, які включають 50 видів риб, 17 видів земноводних та 12 видів плазунів.

Загалом у лісах області налічується 1,5 тис. оленів, 1,4 тис. диких кабанів, 3,3 тис. козуль. Це значно менше від оптимальної чисельності. На жаль, мисливська дичина щорічно зменшується за рахунок її винищення браконьєрами, хижаками, бродячими собаками.

Однією з перспективних форм рекреаційного використання цієї місцевості є організація спортивно-мисливського полювання, зокрема шляхом проведення турів для вітчизняних й іноземних мисливців-спортсменів.

На території області знаходяться 14 мисливських господарств, межі яких збігаються з межами адміністративних районів. Найбільші з них – Вигодське (58,1 тис. га), Осмолодське (54,2 тис. га), Надвірнянське (44,9 тис. га), Верховинське (34,4 тис. га), Броунівське (30,7 тис. га). Основні види мисливства в Івано-Франківській області – серед пернатих: на фазана, сіру куріпку, перепілку, глухаря, тетерука, рябчика, гусей, качок, лебедів, лиску, рябчика; серед копитних: на оленя плямистого, оленя благородного, козулю, зубра, лося, лань, муфлона, кабана, кулана; із хутрових звірів: на зайця-русака, дикого кролика, ондатру, бобра, байбака, видру, куницю та багато інших звірів. Нещодавно було дозволено полювання на ведмедя, вовка та рися. Межі мисливських угідь як для полювання, так і для звичайної пізнавальної екскурсії нанесені на картосхему.

Організація мисливського туризму для іноземців повинна враховувати історичні особливості національного полювання, що приносить моральне задоволення й створює ефективну рекламу.

Характеристика ландшафтних ресурсів. Ландшафтні ресурси Івано-Франківської області утворюються з особливостей гірського рельєфу та займають 600 тис. га. Площа, придатна для організації відпочинку та лікування, досягає 299 тис. га, проте на даний момент використовується менше, ніж 1/5 її частина. За особливостями рельєфу область поділяється на три частини: рівнинну, передгірську та гірську. Північна рівнинна частина займає Прут-Дністровське межиріччя й лежить у межах Подільської височини. Поверхня прорізана мальовничими каньйоноподібними долинами річок, ярами та балками.

Область включає карпатське пасмо гірських хребтів, де проходить її кордон із Закарпатською областю. Висота гір коливається від 500 до 2 000 м і збільшується в південно-східному напрямку. За своїм географічним положенням територія передгірських і гірських районів Карпат має антициклональний континентальний клімат, який пом'якшується проходженням повітряних мас із заходу та завдяки особливостям рельєфу, зокрема, висоти над рівнем моря, яка впливає на річну суму опадів і температурний режим і властива всім гірським районам. Уся область порізана долинами численних гірських річок, що є притоками Дністра та Пруту, і відноситься до лісолучної природної рослинної смуги [4].

Гірські масиви Карпат створюють сприятливі можливості для розвитку альпінізму, гірськолижного, пішохідного та спортивного кваліфікаційного туризму.

Отже, на основі вищеподаних характеристик ландшафтних ресурсів Івано-Франківської області ми виділили сім ландшафтно-рекреаційних районів: Північний, Північно-Східний, Східний, Південно-Західний, Центральний.

Найбільш сприятливим для розвитку туризму є Південно-Західний, який охоплює територію Верховинського та західну частину Надвірнянського, Богородчанського, Рожнятівського та Долинського районів. У цьому районі є умови для розвитку практи-

чно всіх видів туризму: гірськолижного, екстремального, сільського зеленого, спелеологічного, спортивного, пізнавального, лікувально-оздоровчого, відпочинкового.

Північний район охоплює територію Рогатинського, Галицького та північну частину Калуського районів і характеризується використанням таких видів туризму, як: лікувально-оздоровчий, відпочинковий, пізнавальний та екскурсійний.

Північно-Східний район – це північна частина Тисменицького, Тлумацького та Городенківського районів. Набув популярності за рахунок водного виду туризму.

Східний ландшафтно-рекреаційний район охоплює територію Снятинського, Коломийського та частину Косівського районів. Ця територія використовується з метою екскурсійного, гірськолижного, пізнавального та відпочинкового видів туризму.

Центральний район охоплює північно-східну частину Долинського, Рожнятівського, Богородчанського, Надвірнянського, Коломийського районів і майже всю територію Тисменицького району. Цей район у туристському плані є найменш різноманітним і тому використовується тільки для екскурсійного й пізнавального видів туризму.

У той же час на території всіх ландшафтно-рекреаційних районів великої популярності набуває науково-пізнавальний вид туризму.

Висновок

Івано-Франківська область – унікальний у рекреаційному плані край. Сприятливі, бальнеологічні й санаторно-гігієнічні умови та розгалужена мережа унікальних природно-заповідних територій забезпечують можливість формування рекреаційного комплексу, розвитку індустрії відпочинку й оздоровлення як провідної галузі виробничої спеціалізації й пріоритетного використання природно-ресурсного потенціалу Івано-Франківської області. Цілющий клімат і широкий спектр лікувальної дії природних вод, розмаїття природи здавна приваблювали відпочивальників і туристів.

1. Габорак М. М. Івано-Франківщина : словник-довідник / М. М. Габорак. – Снятин : ПрутПринт, 2003. – 284 с.
2. Галюк М. Д. Водні ресурси Івано-Франківської області : інформаційний посібник / М. Д. Галюк. – Яремче, 2001. – 156 с.
3. Геренчук К. І. Природа Івано-Франківської області / К. І. Геренчук. – Львів : Вища школа, 1978. – 250 с.
4. Методология оценки рекреационных территорий / В. Ф. Данильчук, Г. М. Алейникова, А. Я. Бовсуновская, С. Н. Голубничая. – Донецк : ДИТБ, 2003. – 197 с.
5. Івано-Франківщина туристична / кер. проекту Я. Шкрібляк. – Івано-Франківськ, 2004. – 24 с.
6. Івано-Франківщина туристична / кер. проекту О. Соколова. – Івано-Франківськ, 2004. – 24 с.
7. Природно-заповідний фонд Івано-Франківської області : реєстр-довідник. – Івано-Франківськ, 1995. – 70 с.
8. Природно-заповідні території та об'єкти Івано-Франківщини. – Івано-Франківськ, 2000. – С. 167–188.
9. Пелипейко І. А. Косів–Верховина : путівник / І. А. Пелипейко. – Ужгород : Карпати, 1972. – 47 с.
10. Рекреація та туризм // Природно-заповідні території та об'єкти Івано-Франківщини. – Івано-Франківськ, 2000. – С. 155–166.

Рецензент: канд. наук з фіз. вих., доц. Випасняк І. П.